

Wstęp

Początkowym celem pracy było naświetlenie dalszych losów nieletnich sprawców czynów zabronionych, którzy potrafili efektywnie skorzystać z oferty resocjalizacyjnej, czego dowodem miało być ich ustabilizowane życie w dorosłości. Interesowały nas szczegóły udzielonego wsparcia społecznego, dzięki któremu nieletni przestępcy nie powrócili już w życiu dorosłym do przestępczości, ponieważ potrafili sobie radzić z wyzwaniami dnia codziennego (badania katamnetyczne, podejście prospektywne). Niestety, realia stanu prawnego, w którym utrudnia się dostęp do danych teleadresowych byłych przestępców – co szczegółowo opisujemy w podrozdziale 5.1. *Dobór i opis próby badawczej niezrealizowanego projektu (casus trudnych do obejścia barier w polu analiz efektywności resocjalizacji w Polsce)* – wymusiły na nas inne podejście do analizy problemu, mianowicie wykorzystanie badań anamnestycznych (podejście retrospektywne), w których analizuje się przeszłość kryminalną sprawców dorosłych oraz podjęte wobec nich środki¹. W przeszłości, a precyzyjniej rzecz ujmując: w okresie nieletniości, dorosłych sprawców przestępstw postanowiliśmy szukać mocnych i słabych stron resocjalizacji; tego, co

---

¹ Zob. W. Klaus, D. Woźniakowska-Fajst, *Wprowadzenie, czyli dlaczego warto badać kariery kryminalne oraz jak można to robić*, w: *Karierowicze kryminalni? Aktywność przestępcza w dalszych losach nieletnich*, red. W. Klaus et al., Wydawnictwo INP PAN, Warszawa 2021, s. 10, 47; J. Włodarczyk-Madejska, D. Wzorek, *Jak badać aktywność przestępczą w toku życia? Perspektywa teoretyczna*, w: *Karierowicze kryminalni?...*, s. 74.

mogło, lecz z różnych powodów nie przeciwdziało dalszemu rozwojowi kariery przestępczej. Nie mając możliwości zbadania opinii dawnych nieletnich, którzy dziś funkcjonują poprawnie w warunkach środowiska wolnościowego, postanowiliśmy zwrócić się do innej kategorii osób, tj. do tych, których resocjalizacja – przynajmniej z prawnokarnego punktu widzenia – okazała się nieskuteczna, ponieważ pomimo podjęcia różnych reakcji w okresie nieletniości nadal popełniali przestępstwa, a dziś odbywają karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym. Hipotetycznie założyliśmy, że pobyt w więzieniu nie oznacza w każdym przypadku, że proces wcześniejszej resocjalizacji nie wniósł do życia jednostki żadnych istotnych wartości i wszystkie jego elementy były bezwartościowe. Resocjalizacji bowiem jako procesu i jej efektów nie wolno oceniać jedynie w kategoriach zero-jedynkowych. Fakt osadzenia w więzieniu nie dowodzi całkowitej porażki systemu resocjalizacji, ponieważ skazanie w życiu dorosłym nie unieważnia tego, co na wcześniejszych etapach wykolejenia przestępczego wydarzyło się pozytywnego w resocjalizacji osoby nieletniej.

Warto pamiętać, że w biografiach osób, u których stwierdzano trwale porzucenie przestępczej aktywności², obserwowano wiele nawrotów, dlatego porażki wpisane są w sukces. Bardzo trudno jest oszacować, które oddziaływania resocjalizacyjne spowodują, że dany nawrót jest ostatnim, po którym jednostka nigdy nie wejdzie już w konflikt z prawem, oraz – co ważniejsze – czy poprzednie oddziaływania resocjalizacyjne, choć w danym momencie nieskuteczne,

---

² Mowa o momencie sprawdzenia osoby przez badacza (np. wynik powzięcia informacji z Krajowego Rejestru Karnego lub uzyskanie stosownej deklaracji od osoby badanej). Aż do swojej śmierci jednostka może w każdym momencie życia dopuścić się jeszcze recydywy, zatem tylko jej śmierć w warunkach braku powrotności daje badaczowi pewność, że nie dokonała się powrotność do przestępczej aktywności.

nie przyczynią się jednak do skumulowanego efektu skutkującego w przyszłości trwałym porzuceniem przestępczego stylu życia. Christoffer Carlsson w sinusoidzie nawrotów i przerw w karierze wielokrotnych przestępców zwrócił baczniejszą uwagę na przerwy (*intermittency*) niż nawroty, wyróżniając przerwy bez zamiaru zakończenia kariery przestępczej oraz przerwy będące wstępem do wyjścia z kariery przestępczej (*desistance*)³. Tak czy inaczej, w wielu karierach przestępczych obserwujemy przeplatanie się okresów aktywności przestępczej oraz konformistycznego utajenia, przy czym nigdy nie wiemy, czy kumulujący się efekt różnych oddziaływań resocjalizacyjnych nie spowoduje, że dany nawrót jest ostatnim w życiu badanych. Warto zatem badać korekcyjny potencjał resocjalizacji w percepcji przestępców, także recydywistów, którzy – zwłaszcza jeśli są przekonani, że to jest ostatni nawrót w ich przestępczej karierze – są w stanie zidentyfikować słabe i mocne strony resocjalizacji.

Zamiast, zgodnie z pierwotną intencją, badać doświadczenia z resocjalizacją w retrospektywnej percepcji osób funkcjonujących na wolności, dawnych podsądnych sądów dla nieletnich, a więc osób, którym udało się przerwać trajektorię kariery przestępczej (udostępnienia ich danych teleadresowych odmówiły autorom książki sądy rejonowe), zrealizowano z konieczności wywiady pogłębione z osadzonymi w zakładach karnych, czyli z osobami, które z prawnokarnego punktu widzenia dowodzą porażki w polu prowadzonej resocjalizacji. Założono jednak, co finalnie okazało się słusznym przypuszczeniem, że także one mogą dostarczyć ważnych informacji o (nie)skutecznej resocjalizacji, ponieważ mają zarówno pozytywne, jak i negatywne doświadczenia z resocjalizacją z okresu, gdy były nieletnie. Jako osadzeni

---

³ C. Carlsson, *Processes of Intermittency in Criminal Careers: Notes from a Swedish Study on Life Courses and Crime*, podaje za: K. Buczkowski, P. Wiktorska, *Kariera kryminalna – problem definicji*, w: *Karierowicze kryminalni?...*, s. 47.

w zakładach karnych dysponują unikatową wiedzą na temat tego, z czego nie udało im się skorzystać w zakresie oferowanej im resocjalizacji i dlaczego doszło w ich życiu do przestępczości powrotnej.

W rozdziale pierwszym dokonano operacjonalizacji pojęć „skuteczność” i „efektywność” (to pojęcia, które pomimo synonimicznego zastosowania inaczej ujmują osiągnany rezultat: odpowiednio albo jako realizacja celu, albo jako opłacalność podjętych działań), a także zdefiniowano wskaźniki skuteczności oddziaływań resocjalizacyjnych. Rozdział drugi traktuje o predyktorach skutecznej resocjalizacji, takich jak: czynniki ryzyka przestępczości pierwotnej i chroniące przed nią, jakość personelu resocjalizacyjnego (*who works?*) i programów resocjalizacyjnych (*what works?*), oraz o mechanizmach (możliwościach) przerwania kariery przestępczej (punkty zwrotne i koncepcja „odstąpienia od przestępczości”). W rozdziale trzecim omówiono instytucjonalny system resocjalizacji nieletnich w Polsce. Opisano młodzieżowe ośrodki wychowawcze (MOW), zakłady poprawcze (ZP), schroniska dla nieletnich (SdN) oraz okręgowe ośrodki wychowawcze (OOW). Rozdział czwarty poświęcono błędom systemowym, które osłabiają efektywność oddziaływań resocjalizacyjnych, a czasem wręcz ją udaremniają (takie jak: ucieczki z placówek, błędy orzecznicze sądów rodzinnych, wadliwie zorganizowany system szkolnictwa czy brak środowiska rodzinnego, do którego nieletni mógłby powrócić po okresie pobytu w zakładzie resocjalizacyjnym). W rozdziale piątym przedstawiono metodologię badań własnych (problematykę badawczą oraz procedurę zarówno przeprowadzonych, jak i niezrealizowanych badań).

Najważniejszą częścią rozdziału piątego jest jednak prezentacja wyników badań bazujących na wypowiedziach osób uwięzionych, byłych podsądnych sądów dla nieletnich. Wyniki te zaprezentowano w oparciu o trzy kategorie wyłonione w toku interpretacji

transkrybowanych wywiadów. Pierwsza to najsłabsze ogniwo nie tylko polskiego systemu resocjalizacji nieletnich, jakim jest kadra placówek i jej niewystarczające zaangażowanie w pomoc nieletnim; zawsze jednak można ją przeciwstawić bardzo dobremu personelowi, który pięknie zapisał się w biografiiach dawnych rezydentów placówek. Druga kategoria koncentruje się wokół dysfunkcji środowiska rodzinnego badanych (zwłaszcza braku kontroli społecznej z jego strony). Jest to dla systemu resocjalizacji zbyt wielki balast udaremniający wszelkie próby pomocy nieletnim. Trzecia kategoria, która wyraźnie zaznaczyła się w badaniach, to brak gotowości do resocjalizacji u nieletnich jako problem w najwyższym stopniu przeciwdziałający skutecznej resocjalizacji.

Każdy z nas – autorów niniejszej publikacji – jest bądź był w przeszłości nauczycielem akademickim i praktykującym pedagogiem resocjalizacyjnym⁴, dlatego nie boimy się formułować śmiałych tez dotyczących polskiego systemu resocjalizacji. Stanowcze postulaty i wnioski mają jednak to do siebie, że na ogół rodzą sprzeciw i kontrargumenty. Jeśli takie pojawią się wśród Czytelników, to uznamy, że książka spełniła swoje zadanie, ponieważ dojrzałe spojrzenie na skuteczną resocjalizację musi wyłonić się ze sporu intelektualnego. Zwolennicy i przeciwnicy resocjalizacji instytucjonalnej muszą słuchać się nawzajem i powinni być gotowi na rewizję swoich poglądów, jeśli tylko jakiś argument ma silną podbudowę badawczą. Zapraszamy do krytycznej lektury prezentowanej książki.

---

⁴ Łącznie autorzy książki pracowali na następujących stanowiskach w polu praktyki resocjalizacyjnej: wychowawca w MOW, wychowawca, nauczyciel praktycznej nauki zawodu, kierownik warsztatów szkolnych i kierownik internatu w ZP, pedagog w domu dziecka, założyciel, dyrektor i wychowawca w SdN, dyrektor i wychowawca w OOW, kurator sądowy, pracownik uliczny.